

Werken met historische verhalen

Eind maart 2011 organiseerde de Vertelacademie in Zwolle een workshop door Dale Jarvis. Deze Canadese verteller en antropoloog heeft zich met name toegelegd op het verzamelen, bestuderen en vertellen van historische verhalen. Op de Verhalenboot te Zwolle deelde hij op inspirerende wijze zijn kennis en ervaringen. Welke lessen zijn daaruit te trekken voor Nederlandse vertellers die met historische verhalen aan de slag willen? Een verwerking in vijf stappen met praktische voorbeelden van Gottfrid van Eck die diverse storytrails - historische verhalenwandelingen - heeft gemaakt.

1. Feit én fictie

Dale Jarvis (DJ): *Historische verhalen zijn vaak een mix van orale en geschreven traditie, gebaseerd op historische gebeurtenissen. Maar beeldende elementen en fantasie kunnen ook een rol spelen, bijvoorbeeld (deels) verzonden personages, karakters of details.*

Het draait bij historische verhalen niet puur om feitelikheden en waarheden, maar om bepaalde waarden en betekenissen voor een cultuur. Je kunt met de waarheid spelen, zodat historische verhalen ware verhalen worden. De schrijver C.K. Chesterton zei ooit: "Sprookjes zijn meer dan ware verhalen. Niet zozeer omdat draken echt bestaan, maar omdat draken echt verslagen kunnen worden."

GE: In Haarlem vertel ik onder andere over het Spaanse beleg van de stad in 1572 en de rol die Kenau Hasselaar – het spreekwoordelijke manwijf – daarbij gespeeld heeft.

Strijdtoneel met Kenau Simons Hasselaar (Ferdinand de Braekeleer, 1792-1883)

Tijdens mijn speurtocht ontdekte ik dat deze Kenau grotendeels legendarische trekken heeft gekregen dankzij pamfletten die destijds in heel Europa werden verspreid. Daarin werden haar daden tegen de Spaanse bezetter flink aangedikt. Kenau zou aan het hoofd van een leger vrouwen hebben gestaan, de stadsmuren hebben verdedigd en eigenhandig tien Spaanse soldaten en een kapitein hebben onthoofd.

Zeer waarschijnlijk heeft dit alles niet plaatsgevonden. Van Kenau is alleen 'historisch bewezen' dat ze een zeer harde zakenvrouw was die als weduwe een scheepswerf runde. Maar de legendarische verhalen over Kenau zijn te mooi om niet te vertellen. Zij stond symbool voor heel de stad. Militair gezien was Haarlem een makkelijk inneembare stad en de Spaanse overmacht enorm, maar toch hielden de inwoners het zeven maanden uit.

Op die manier inspireerde Haarlem andere steden zoals Alkmaar en Leiden om zich moedig te verzetten. Kortom: Kenau is *pars pro toto* - deel voor het geheel - voor alle Haarlemmers uit haar tijd. Daarom is het verhaal van Kenau een 'waar' verhaal.

2. Volg je eigen fascinaties

DJ: *Persoonlijke fascinaties voor bepaalde historische gebeurtenissen, plekken en personages moet je altijd volgen, want zo kun je je publiek meenemen en laten delen in je enthousiasme. Bovendien: vertellers zullen altijd iets van zichzelf willen toevoegen. Zo wordt het historische verhaal hun eigen verhaal.*

GE: In Amsterdam vertel ik over het Mirakel, een 14^e eeuws wonderverhaal van een heilige hostie die door een doodzieke man wordt uitgebraakt en in de open haard gegooid, maar die de vlammen overleeft. De hostie wordt daarna naar de Oude Kerk gebracht, maar reist tot driemaal toe terug naar het huis van de zieke. Diens huis wordt daarna tot kapel verbouwd: de heilige (haard) stede. De Stille Omgang wordt jaarlijks nog altijd gelopen op de dag van het hostiewonder, namelijk 15 maart (1345). Wat mij – van oorsprong Amsterdammer – zo fascineert aan dit verhaal, is dat het 'goddeloze' Amsterdam dankzij de Mirakelhostie (en bijbehorende processie) eeuwenlang een belangrijke bedevaartsplaats is geweest. Dat vind ik een mooi contrast dat hoort bij 'mijn' Amsterdam.

3. Provocer

DJ: *De belangrijkste rol van historische verhalen is niet zozeer informeren, maar provoceren. Provocatie betekent in dit geval: nieuwsgierigheid wekken bij je publiek, zodat ze meer willen weten. Je kunt lang niet alles uit een bepaalde tijd en over een bepaalde plek vertellen, dus vertel je één sterk verhaal dat aanspreekt.*

GE: In Gouda vertel ik een zelfgeschreven verhaal over een op mysterieuze wijze verdwenen schipper genaamd Pieter Hugesz. Ik kwam op die naam, omdat er in Gouda fundamenten liggen van een Pieter Hugesz toren. Niemand weet waarom die toren zo heet en wie Pieter Hugesz geweest is, zo staat op het ANWB bordje. Dat wekte mijn nieuwsgierigheid en toen heb ik hem hoofdpersoon gemaakt in een queeste, een zoektocht.

Ik begin mijn verhaal met de verdwijning van schipper Pieter Hugesz na een heftige aanvaring met schout Floris van Assendelft. Wat is er gebeurd? Hoe is die man verdwenen en waarom? Ik probeer daarmee meteen de nieuwsgierigheid van mijn hoorders te wekken. Verschillende scenario's zijn mogelijk - het verhaal kan goed of slecht aflopen - en daar betrek ik mijn publiek voortdurend bij. We proberen samen het mysterie op te lossen.

Ik mag dan de 'alwetende' verteller zijn die de afloop van het verhaal kent, onderweg speel ik soms de onwetende toeschouwer die benieuwd is naar de ontknopning. Een historicus die zich eens onder mijn publiek bevond gaf als commentaar: "Je staat niet stil bij oude gebouwen omwille van hun bouwhistorie, maar vanwege de mensen die er gewoond en gewerkt hebben." Zo wek je historie tot leven: door de lotgevallen van herkenbare mensen.

4. Zintuigelijk vertellen

DJ: *Bij een historisch verhaal heb je altijd verbeelding nodig om de wereld van toen te kunnen (her)scheppen. Behalve met sterke visuele beelden kun je een andere tijd oproepen met hulp van geuren, smaken en sensaties. Hoe meer zintuigen je aanspreekt, des te sterker zal het verhaal uit die andere tijd aankomen. Neem bijvoorbeeld een object mee uit een andere tijd, laat het je publiek zien en voelen. Vertel aan de hand van enkele details hoe mensen daarmee omgingen, hoe ze dachten en leefden.*

GE: In Utrecht vertel ik onder andere over de relieken van de Duitse keizer Koenraad II (+ 1039) die eeuwenlang in de Utrechtse Domkerk werden bewaard. Het hart en de

Het mirakel van Amsterdam

Gottfrid in Gouda (december 2010)

ingewanden van die keizer zijn in de loop der tijd vergaan, maar ik heb met enige moeite nog een keizerlijke niersteen en twee hoektanden kunnen achterhalen. In een gouden reliekschrijntje laat ik die aan mijn publiek zien en voelen - meestal tot grote hilariteit.

Daarna vertel ik – iets serieuzer - wat de functie was van relikwieën en hoe Middeleeuwers toen dachten en geloofden. Relieken (resten van een heilige) dienden als een soort talisman en moesten op magische wijze onheil afweren, zoals rampen waartegen men zich destijds niet kon verweren: pestepidemieën, stadsbranden, overstromingen e.d.. Daarom zou elke stad een moord plegen voor bijzondere relieken, zoals die van een keizer.

Behalve met voorwerpen werk ik ook graag met lokale smaken. In Gouda laat ik mensen een echte Goudse stroopwafel proeven, in Haarlem krijgt men de smaak van Haarlemmer Olie en in Den Haag mag het Haagse hopje niet ontbreken. Achter die smaken zit vaak ook weer een verhaal. Je kunt zintuigen oproepen met prikkelende beelden, maar je kunt de zintuigen ook écht prikkelen. Geheid dat mensen je verhaal dan nog beter onthouden.

Beleving

DJ: *Je kunt in je verhaal wel allerlei data, historische feiten en weetjes noemen, maar bedenk dat die als eerste worden vergeten. Wat houden mensen het langste vast, wat inspireert hen het meest? Emoties en tastbare zaken. Beleving*

dus. Daar kun je je dus het beste op richten als verteller; zo smeed je een band tussen je historische verhaal en je publiek.

GE: Ik probeer vrijwel altijd interactiviteit in mijn verhalen in te weven. Niet alleen door relevante vragen te stellen, maar ook door mijn toehoorders een kleine rol te geven. Ze spelen dan heel even een visboer of een schout, een zakkendrager of een keizer. Dat kan al improviserend of met een tekstboekje.

Tijdens het Beleg van Haarlem moeten een paar toeschouwers een Haarlemmer spelen en de rest van de groep is het Spaanse leger. Lang niet iedereen hoeft mee te acteren, maar een klein aantal krijgt een actieve rol – met en zonder tekst. Zo ondervind men een klein beetje aan den lijve hoe het eraan toeging. Toeschouwers worden even deelnemers.

Ook zonder dat je toeschouwers laat meespelen in je verhaal, kun je hen betrekken bij levendig vertelde historie. Door visuele aspecten – een historische locatie als decor, bepaalde kleding en objecten -, maar eveneens door kleurrijke, historische personages ten tonele te voeren waarmee men zich kan identificeren. En door ervaringen en dilemma's van die personages als verteller uit te spelen en invoelbaar te maken.

Gottfrid van Eck

www.gottfridvaneck.nl - www.storytrail.nl

Het geheim van de Hondsdijkse molen

Gottfrid van Eck, ter gelegenheid van Nationale Molendag 2011

Hier staat een wonderbaarlijke molen. Het bord vermeldt bouwjaar 1644, maar toch kwam deze molen pas in 1693 op deze plek. U raadt het al: deze molen stond eerst ergens anders. Aan de Slagsloot in Leiden om precies te zijn. Hoe die vijftig jaar later in Koudekerk terecht kwam, dat is een bijzonder en vooral geheimzinnig verhaal.

1692 AD. Dat was een rampjaar. Althans voor baron Gerrit van Poelgeest XII, heer van Koudekerk en Hoogmade. Want hij moest zijn kasteel Groot Poelgeest – al bijna vier eeuwen in de familie - verkopen, omdat hij schulden had. Driehonderdduizend goudstukken moesten worden betaald aan diverse schuldeisers. Zijn steenrijke grootvader Gerrit van Poelgeest X had het kasteel prachtig laten restaureren en er nieuwe torens en een poortgebouw aan toe laten voegen. De kleinzoon Gerrit XII moest er afstand van doen – met pijn in het hart.

Hoe dit kwam? Baron Gerrit XII had een gat in zijn hand, zeg maar gerust: een krater. En hij had een chique vrouw, gravin Maria Ernestine de Mérode, die erg op luxe gesteld was. Het geld vloog het kasteel uit, want de baron hield van lekker eten en dure wijnen en de gravin van mooie schilderijen en de duurste sierraden. Daarnaast had de baron nog een zwakheid. Hij dobbelde graag om geld in de herberg, meestal met Karel Kraan, molenaar van de Hondsdijkse molen. Maar de baron had zelden geluk.

Op een dag was de baron zo'n tweehonderd dukaten schuldig aan de molenaar. "Ik kan je niet betalen, Karel. Ik heb geen rooie cent. Maar ik zal een schuldbewijs voor je schrijven." "Voor een schuldbewijs koop ik niks, daar kan ik niet van eten. Ik wil geld zien!" antwoordde de molenaar. Toen heeft de baron de armenkas van de dorpskerk leeggeplunderd: molenaar Kraan kreeg een grote zak met stuivers en centen. Na twee dagen tellen kwam hij uit op bijna driezeventig dukaten, nog altijd 127 dukaten te weinig.

De molenaar ging klagen op het kasteel. "Ik heb een voorstel", zei de baron. "Mijn grootvader Gerrit was zo rijk, dat hij ergens op zijn landgoed een kist met geld heeft begraven voor zijn nazaten. Maar niemand in mijn familie heeft die kist ooit kunnen vinden." "Waarom niet?", vroeg Karel. "Mijn grootvader was een grappenmaker. Hij heeft een raadsel nagelaten dat onze familie moet oplossen om die goudstukken te kunnen vinden. Karel, als jij dat raadsel oplost en de schat lokaliseert, dan schenk ik je 10% vindersloon." "Prima. Hoe luidt dat raadsel van uw grootvader?"

Waar de wind de vleugels roert
Wanneer de zon ten hoogst geheven,
Zal zich een donker kind begeven
Op het land waarnaar men loert

't Fortuinlijk rad toont haar erbarmen
Voor degeen die ernstig wikt
Voor de man die naarstig blik
Op het kruispunt van de armen.

Karel had geen enkel idee. "Waar de wind de vleugels roert... Vogels genoeg, maar die zitten zelden stil op het land. Als de zon hoog staat, komt er een donker kind op het land... Een rad van fortuin... een kruispunt... Pfft... wat een onzin." Toen staarde de molenaar vanuit het raam van zijn molen naar buiten. Het was zonnig en windstil. Om twaalf uur stond de zon hoog aan de hemel. Toen zag hij de schaduw van de wieken over het achterland vallen.

"Wacht es, die schaduw... is het donkere kind! Een kind van de molen. Waar de wind de vleugels roert... Die vleugels zijn... de wieken. Het fortuinlijk rad is... het geld, maar misschien ook de molen zelf. Wie naarstig blik op het kruispunt van de armen... de wieken... die ziet een donker kind. Natuurlijk! Dat is de plek: waar de schaduw van het kruispunt der wieken op het land valt." Karel plantte op die plek een stok in de grond en besloot 's avonds in alle rust te gaan graven. Bij het licht van de maan vond hij de kist met geld.

"Wat zal de baron blij zijn, als ik hem morgenochtend

vertel... Maar erg betrouwbaar is hij niet. Heer van Poelgeest steelt zelfs van de armen, dus waarom ook niet van een arme molenaar zoals ik? Straks kan ik fluiten naar mijn vindersloon. Nee, ik vertel hem niks. Als hij het raadsel zelf niet kan oplossen, dan hoeft hij toch niet te weten dat het mij wel gelukt is?!”

Molenaar Karel knapte zijn oude molen op en gaf vele rondjes in de herberg. Toen begon de baron iets te vermoeden, want zo rijk waren poldermolenaars niet. Graanmolenaars, die waren rijk. Heer Gerrit besloot hem te confronteren. “Vuile hond! Ik zet je aan de dijk, samen met die Hondsdijkse molen van jou. Je hebt mijn familiekapitaal gevonden en voor jezelf gehouden! Ik sleep je voor de rechter.” Maar de molenaar ontkende en de baron kon niets bewijzen.

De volgende avond hoorde Karel glasgerinkel in zijn molen. Iemand had een brandende fakkel naar binnen gooid. Hij rende naar buiten en begon te schreeuwen, maar de dader was al gevlogen. “Blussen!”, riep hij tegen zijn vrouw en kinderen. Tevergeefs. De Hondsdijkse molen brandde tot de grond toe af. Het was een rampjaar. Niet alleen voor Gerrit van Poelgeest XII, maar ook voor de molenaar. Kort daarop stierf de baron. Men zegt

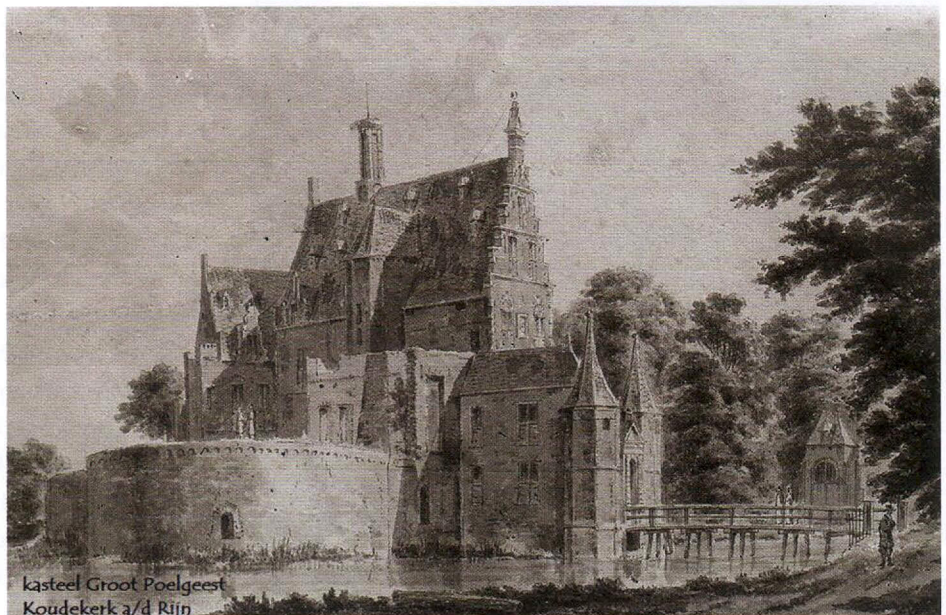
dat de duivel hem had bezocht en dat ze met elkaar gingen dobbelen. Als de baron zou winnen kreeg hij zeven jaar van rijkdom, zou hij verliezen dan moest hij zijn ziel schenken. De baron had ditmaal geluk; hij gooide twee keer zes. Maar de duivel gooide dertien en dat met slechts twee stenen. Zoiets noemen we ‘duivelskunst’. Niet lang na de dood van baron Gerrit XII stierf het geslacht van Poelgeest uit. Al zijn kinderen bleven kinderloos. Was het een vloek? Daar lijkt het verdacht veel op.

Maar hoe liep het met de molenaar af? Die zat niet bij de pakken neer, al had hij geen geld voor een nieuwe molen. “Ik bedenk ook een leuke weddenschap met de duivel, maar ik moet het wat slimmer aanpakken dan de baron.” Karel daagde de duivel uit: “Je bent vast niet in staat om in één nacht een molen vanuit Leiden naar Koudekerk te halen.” “Eitje”, sprak de duivel. “Als het je lukt, is mijn ziel voor jou. Maar die molen mag alleen steen voor steen, rad voor rad verplaatst worden. Niet in één keer.” “Fluitje van een cent.” “Er mag niets ontbreken en alles moet op de juiste plaats. Voor de haan kraait, moet het werk klaar zijn.” “Afgesproken”, zei de duivel. Diezelfde nacht vloog de duivel heen en weer met wieken, stenen, boven-

wielen, onderwielen, vangstokken, vangbalken en een kruirad. Hij zette de molen in de Hondsdijkse polder eigenhandig weer in elkaar. Toen de ochtendzon bijna tevoorschijn kwam, was het werk voltooid. “Gelukt”, sprak de duivel. “Zo te zien zit alles erop en eraan,” zei Karel, “maar heb je ook aan de molensteen gedacht?” “Molensteen? Hoe ziet die steen eruit?” “Groot en rond, met een gat in het midden.” “Misschien ben ik hem onderweg ergens verloren.”

De duivel zocht overal, maar vond geen ronde molensteen. Toen haalde hij er bliksemsnel een uit een andere molen en legde die in de Hondsdijkse molen. “Sukkel,” zei de molenaar, “dit is geen graanmolen, maar een poldermolen. Die heeft helemaal geen molensteen, slechts raderen. Je hebt de weddenschap verloren!” De duivel knarste zijn tanden en ging er vandoor, een stinkende zwaveldamp achterlatend. De molenaar kreeg zo in één nacht een nieuwe poldermolen. Als dat geen wonder is.

In de eeuwen daarna is meermalen de bliksem in de Hondsdijkse molen geslagen, maar toch brak er nooit brand uit. Was dat louter toeval of was het te danken aan een magische deal? Hoe dan ook, je kunt het met eigen ogen zien: hier staat een wonderbaarlijke molen.

kasteel Groot Poelgeest
Koudekerk a/d Rijn